

Makale Künyesi (Çeviri): Ocak, B. (2020). Ebüzziya Tevfik tarafından hazırlanan Gutenberg tercüme-i hâli. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 5 (2), 702-719.

EBÜZZİYA TEVFIK TARAFINDAN HAZIRLANAN GUTENBERG TERCÜME-İ HÂLİ

Bekir OCAK¹

ÖZ

XIX. asır Türk Edebiyatı'nın en önemli isimlerinden Ebüzziya Tevfik, dönem yazınının en üretken şahısları arasında yer almaktadır. Edebiyatımıza ve düşünce dünyamıza önemli katkılar sağlamış olan Ebüzziya, birçok yayın organı içerisinde yer almış ve yazılarıyla dönemine ışık tutmuştur. Batılılaşma gayreti gösteren Osmanlı'ya, Batı'ya yön veren birçok ismi tanıtmış ve onlar hakkında dikkat çekici eserler meydana getirmiştir. Ebüzziya Tevfik'in Latin harflerine aktardığımız bu metni, ünlü Alman mucit Gutenberg hakkındadır. Ebüzziya'nın Türk toplumuna kazandırdığı bu eser, tarihe yön veren isimlerin tanıtılmasında da oldukça önemlidir.

Anahtar kelimeler: Ebüzziya Tevfik, Gutenberg, matbaa.

BIOGRAPHY OF GUTENBERG PREPARED BY EBUZZIYA TEVFIK

ABSTRACT

Ebuzziya Tevfik, one of the most well-known Turkish Literature of the 19th century, is among the most productive persons of the literature of his period. Ebuzziya who has made important contributions to our literature and world of thought, has been involved in many publications and has shed light on his period with his writings. He introduced many Western figures, led the Western world, to the Ottomans who in the Westernization effort and he gave the striking works about them. This text of Ebuzziya Tevfik's that we transliterated to Latin letters is about the famous German inventor Gutenberg. This work, which Ebüzziya brought to Turkish society, is also very important in introducing the names that shaped history.

Keywords: Ebuzziya Tevfik, Gutenberg, printing press.

¹ Türkiye Maarif Vakfı, Okutman. ocakbekir21@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1749-0523>

GİRİŞ

XIX. asır münevverlerinin en önemli simalarından biri olan Ebüzzıya Tefvik, Tanzimat Fermanı'nın Gülhane'de okunmasından yaklaşık on sene sonra (1849) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Başlangıçta Arapça ve Farsça öğrenen daha sonra Fransızca, Almanca gibi dilleri de öğrendiği dillere ekleyen Ebüzzıya, Osmanlı toplumunda gazete ve mecmuaların öneminin gittikçe arttığı bir dönemde, Rûznâme-i Ceride-i Havâdis ve Tasvîr-i Efkâr gibi önemli gazetelerde metinler yayımlamıştır. Basın hayatına bir hayli ilgi duyan Ebüzzıya, ömrü boyunca birçok gazete ve mecmuanın içerisinde yer almış hatta bunların birçoğunu bizzat kendisi çıkarmıştır. (Ebüzzıya, 1994, s. 374)

Oldukça velûd bir isim olan müellif, uğraş verdiği hemen her alanda başarı sağlamıştır. Türk toplumunun Batılılaşma serüvenine büyük oranda katkı sağlamış olan Ebüzzıya Tefvik, bu anlamda tercüme eserler, biyografik metinler, takvim ve almanaklar, antolojiler kaleme almıştır. Basın yayın, gazete ve matbaa tekniği gibi birçok alanda emeği bulunan Ebüzzıya, diğer bir yönüyle ansiklopedik bilgisini sonraki kuşaklara aktaran bir rol de üstlenmiştir. (Ebüzzıya, 1994, s. 376)

Ebüzzıya'nın kaleme aldığı eserlerin büyük bir bölümünü biyografik eserler oluşturmuştur. Bu eserlerin temelinde yatan unsur halkın gazete ve dergiler aracılığıyla aydınlanmasına yardımcı olmanın yanında bu eserleri okuyan insanların model alabilecekleri şahsiyetleri de toplumun faydasına sunmaktır. (Akar, 2013, s. 59)

Yazarın 1882 yılında yayımlanmış olduğu Gutenberg ve İhtira-ı Fenn-i Tab isimli tercüme-i hâl de yine Tanzimat münevverinin önemli gayelerinden biri olan toplumun bilinçlenmesi ve çağına hâkim olma düşüncesi üzerinden hareketle hazırlanmıştır. Bu yönüyle matbaa denildiğinde akla ilk gelen isim olan Gutenberg'in Ebüzzıya'nın bu tercüme-i hâline konu oluşu da dikkate şayandır.

Eserin başı genel itibarıyla Gutenberg öncesi basım tekniklerini aktarmaktadır. Daha sonra Gutenberg'in matbaa teknikleri üzerine çalışmalar ve bu açıdan kendini eğitmek üzere yaptığı yolculuklar da Ebüzzıya Tefvik'in bu eserinde kendine yer bulmaktadır.

Tefvik, tercüme-i hâlinde, Gutenberg'in doğumundan itibaren hayatındaki önemli noktalara temas ettikten sonra matbaacılığı öğrenme arzusunu ve erken yaşta kaybettiği babasının mirasını bu uğurda nasıl sarf ettiğini ifade etmektedir. Sonrasında Gutenberg'in matbaa için Hollanda, Almanya ve Fransa ziyaretlerin de nakleden

müellif, matbaanın gelişimini bu yolculuklarla beraber adeta okuyucuya da yaşatmaktadır.

Ebüzzıya'nın kaleme almış olduğu bu küçük eserde yazar, genel itibariyle müspet bilgilerden faydalanmıştır. Eserin çok az bir bölümünde ise Tefvik, herhangi bir kaynağı referans almadan Gutenberg'in hissiyatı ve düşünceleri hakkında menfi yorumlarda bulunsa da oluşturulan biyografik çerçeveden uzaklaşmamıştır. (Akar, 2013, s. 63)

Ebüzzıya Tefvik tarafından hazırlanmış olan ve Latin harflerine aktarılan bu eser, matbaanın tarihî hususunda en önemli isimlerin başında gelen Gutenberg'in hayatını ve matbaa ile münasebetini konu edinmektedir. Eserin Latin harflerine aktarımında büyük oranda uluslararası transkripsiyon kurallarına uyulmuştur. Metin içerisinde Osmanlı Türkçesi'nde kullanılan "ç" harfi "c" simgesiyle, "e"nin simgesel karşılığı "e" şeklinde gösterilmiştir. Bunun yanında dönemin dilbilgisi kurallarına sadık kalınmıştır. Yazar tarafından metinde kullanılan noktalama işaretleri aynı şekilde çeviri metinde kullanılmıştır.

Gutenberg ve İhtira-ı Fenn-i Tab adlı tercüme-i hâl, kurucusunun Ebüzzıya Tefvik olduğu Matbaa-i Ebüzzıya'dan çıkmış ve Kitabhane-i Meşahir adlı serinin ilk eseri olmuştur. 1882 (1299) yılında baskısı yapılan bu eserin basım yeri İstanbul'dur.

Sözü geçen eser, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı'ndan tedarik edilmiş olup, FKG_Osm_00736 demirbaş, 925 EBÜ 1299H/1882 k.1/1 yer numarasına kayıtlıdır.

METİN

Ebüzzıya Tefvik Tarafından Hazırlanan Gutenberg Tercüme-i Hâli

Kitâbhâne-i Meşâhir- 'Aded-i Kitâb: 1

Gutenberg ve İhtirâ'-ı Fenn-i Tab'

Birinci Tab'ı

Encümen-i tefîş ve mu'âyenenin tasdikini hâ'izdir.

Kostantiniyye

1299

Matba'a-yı Ebû'z-ziyâ -Galata'da 'Arab Câmî'i İttisâlinde- 'Aded 8

--

Her Hakkı Mahfûzdur. [1]

Matba'a-i Ebû'z-ziyâ [2]

Gutenberg ve İhtirâ'-ı Fenn-i Tab'

Ezmine-i kadîmede tabâ'at ma'lûm olmadığından onbeşinci 'asr-ı milâdiye kadar eyâdi-i nâsda yazma kitâblar dair ve beş on cild kitâba mâlik olan adam ise hemân nâdir idi.

Hele kadîm Yunanilerle Romalılar'da ve Fransızların aslı olan Gol² kavminde, altıncı 'asr-ı milâdiye doğru kitâb denilen şey bir gazete sûtûnu 'arzında ve gâyet ince ve sık yazılmış ve te'lifine göre üç, dört arşından yirmi, otuz arşına kadar uzatılmış bir safha-i tavîleden 'ibaret idi, ki (tirşe) ta'bir olunan deri ve ba'zen muşamma³ üzerine tahrîr edilir ve -istilâhımızda dahi ma'rûf olduğu üzere- bunlara tomar itlâk olunur idi.

Bir müddet sonra kurûn-ı vasatîde yani Şarlıman [3] zamânından biraz mukaddem, ki hicret-i seniyyenin ikinci 'asrı evâhiri dimekdir; birkaç deri yaprağını bir araya getirerek, el-yevm kullandığımız vehle kitâb şekline ifrâğ eylediler.

Nihayet kurûn-ı vasatînin hitâmına doğru, -ya'ni İstanbul'un fethinden biraz mukaddem- Endülüs Arabları tarafından kâğıd icâd ve tirşe yerine yazı yazmak da isti'mâl olduğundan ve bu kâğıdlar tirşe kadar bahâli olmamakla beraber salâhiyetçe şimdiki kâğıtlara yüzde doksan nisbetinde fâ'ik bulunduğundan, Avrupa sahâfları -

² Gaule: Galya

³ Muşamba

zamânımızda memâlikimize Garb'dan geldiği gibi- Endülüs'den kâğıd celbiyle te' lifâtı bunlar üzerine yazmağa başladılar.

Hâlbuki kâğıdın icâdı, vâkı'a her 'asra göre eşref-i bedâyî'den ma'düd olabilirdiyse de, o zamânlar 'alem-i neşriyâtca deriden fazla bir ehemmiyeti hâ'iz değil idi; zîrâ bir kitâb ister deri üzerine yazılsun ister kâğıd üzerine tahrîr idilsün, mâdam ki el ile yazılacaktır; evvelkinden fazla bir meziyeti hâ'iz olamaz; çünkü mes'ele sahâfenin tağyîr-i mâhiyyet [4] itmekliğinde değil sür'at-i istinsâhında olduğundan, kâğıdın icâdı 'âlem-i neşriyâtca -meselâ tabâ'atın keşfi gibi- bir inkılâb-ı fevka'l-âdeyi mûcib olmadı.

Mâhasal onbeşinci 'asra kadar kitâblar 'ale'l-'umûm yazma ve sahâfların yedd-i inhisârında idi. Çünkü Avrupa sahâfları Endülüs⁴ sahâfları misüllü fûnûn-ı şettâyâ vâkıf ve ekserîsi sâhib-i dâniş ve mü'ellif olduklarından, sahâflığın terakkîsine dahi ve sa'il-i mümkineden istifâde iderler ve meselâ ellerine geçen mü'ellifâtı veya kendi te'liflerini hüsn-i hatt erbâbına tahrîr ve meşhûr ressâmlara mürâca'atla münâsib resimlerle tezyin itdirirler idi. Binâen 'aleyh bir te' lifi, dest-i mütâla'aya almak, uğrunda idilen tekellûf ve mesârif nisbetinde fedâkârlığa mütevakkıf idi. Zîrâ bu kadar kâğıdla meydâna gelen bir kitâbı mü'ellif veya sahâf kâğıdı bahâsına karîb bir bedel ile virmek kâbil olamayacağından ve 'avâmda ise ârzû-yı mütala'a olsa bile bir kitâba binlerle gürüş virecek kudret mefkûd olduğundan, basmanın zuhûruna kadar kütüb ve resâ'il yalnız [5] hükümdârân ile ashâb-ı yesârın kütübhânelerinde bulunur idi. Hatta o 'asırda en 'âdi bir kitâb 600 frankdan aşağı satılamaz idi. Bu sebeble o zamânlar birkaç yüz cild kitâba mâlik olan müşâr-ün bi'l-benân olur ve hatta ba'zı emâkin-i ruhâniye ve 'ilmiyyede bulunan kitâblar bile sirkatden masûn olmak için zincîrlerle bağılı ve musanna' kilidli sandûklara vaz' ve hıfz olunur idi.

Hele şu hakikat hiçbir vakit nazar-ı i'tibârdan devredilmemelidir ki, on beşinci 'asırda bir sâhib-i kalem mahsûl-i fikr ve tettebbu' olan bir te' lifin bin frank edebilecek bir hâle isâliçün mûndericâtından ziyâde kâğıdına, yazısına, ziynet ve cildine hasr-ı himmet itmeye mecbûr olur idi!

Basmanın ihtirâ'ından evvel Avrupa'nın ekser vilâyâtında tirş üzerine muharrer birer İncil bulunarak, yortu günlerinde kasabadan kasabaya mûnâvebeten nakledildiği rivâyât-ı târihiyedir.

⁴ Metinde انلس şeklinde yazılmıştır ancak metnin bütünlüğü açısından Endülüs olarak okunmuştur.

On beşinci 'asrın eva'îlinde iktisâb-ı [6] ma'ârif ârzûsu fikirlerde cây-gîr olduğu hâlde yazma kitâbların nedretiyle beraber teksîr-i neshinin külfeti bu ârzûnun husûlüne mâni' olduğundan, lüzûm görünen coğrafya haritaları nuhâs veya polad levhalara hakk edilir ve ba'de bu levhalara boya sürülerek, tirşe veya kâğıt üzerine bir mengene vâsıtasıyla tab' olunur idi. İbtidâları yalnız birkaç satırdan 'ibâret şeyler basılırken, bilâhare tekml sahifeler hakk ve tab' edilmeye başlamışdır, ki bu yolda en evvel basılan bir du'â kitabı el-yevm Kopenhag Kitâbhânesi'nde mevcûddur.

Hâlbuki bu vechle kâlib i' mâliyle olan basmacılık milâddan belki on beş yirmi 'asır mukaddemden, ya'ni üç dört bin seneden beri Çin'de ma'rif ve müsta'mel olmasından Avrupa'ya dahi oraları seyr iden seyyâhlar vâsıtasıyla ve fakat bilâ-islâh 'ayniyle intikâl eylemişti.

Tabâ'at ise böyle mühür basmak yolunda her sahîfeyi bir levhaya hakk itmek olmayub, başlı başına ve müteharrik olan harflerden istenildiği anda ve ârzû [7] olunan şekil ve sûrette tertîb-i sahâ'ifle basmaktır, ki bu da sâhib-i tercüme [Jan Gutenberg'in] semere-i icthâd ve 'irfâmıdır.

Muhteri' müşârün-ileyh 1400 tarih-i milâdîsinde Almanya'da vâki' Ren⁵ nehri kasabâtından (Mayans)⁶da ziyet-ârâ-yı mehd-i vücûd olmuştur. Pederi erbâb-ı asâletden olmakla beraber, servet ve yesârca vasat derecede bir adam idi. Bu sebeble semere-i ma'rifetleri sâyesinde iştihâr iden ekser e'âzım gibi, Gutenberg'in dahi zamân-ı sabâvetindeki güzerân-ı eyyâm-ı hayâtına dâir ma'lûmât-ı târîhiyeye tesâdüf olunamaz. Eğer Gutenberg de zengin bir 'âileye mensûb olsa idi daha dâyesinin agûşunda iken gösterdiği evzâ'-ı tıflânesinden bile bin türlü hasâ'is-i zekâ ve fetânetine intikâli sermâye-i makâll edinen müverrihlere haylice medâr-ı istifâde olur idi.

Şu kadar ki fenn-i tab'-ı ihtirâ'ından sonra, hem-sinni olan ba'zı hemşehrîleri mûmaileyhin on oniki yaşında iken elinden çakı (çaki) düşmeyip, da'imâ [8] hakk ve naht gibi şeylerle iştiğâl eylediğini ve bâhusûs tesâvîr-i menhûta ile odasını tezyîn itmek merâkı olduğunu rivâyet etmişlerdir.

İkmâl-i tahsîl ile mektebden çıkmazdan evvel, ya'ni on dört yaşında iken, pederi vefât etmiş idi. Binâen'aleyh bir sene sonra

⁵ İsviçre, Almanya, Fransa gibi Avrupa ülkelerinin sınırlarından geçen ve "Rhein", "Le Rhin", "Rein" gibi geçtiği ülkeye göre adlarla anılan ünlü bir nehir.

⁶ Mainz: Almanya'da bir kent. "Gutenberg Kenti" olarak da bilinir.

Gutenberg babasından müntakıl 'akâr-ı cüz'îyi nakde tahvil ile Hollanda'ya (Felemenk'e) seyâhat eyledi.

İşte Gutenberg'in evân-ı sabâvetine dâir hiçbir müverrih iki kelime olsun fedâ itmemiş ise de şu Hollanda'ya seyâhati kendisinin zamânının terakkiyâtına nisbeten ne derecelerde sâhib-i isti'dâd ve ne mertebe fikr-i taharrî ve ihtirâ'a mâlik olduğunu isbât için delil-i kafidir. Zirâ o zamânlar Felemenk'de vâki' (Harlem)⁷ şehri (zamânımızdaki Laypsik⁸ şehri gibi) 'âdetâ bir belde-i tabâ'at idi. Bundan anlaşılıyor ki Gutenberg, 'âlem-i medeniyet ve ma'rifeti ta'ebd kendisine minnetdâr itmeye bâ'is olan eser-i icâdını daha mektebde iken üzerinde "Harlem şehrinde basılmışdır" 'ibâreleri muharrer olan coğrafya, harita ve risâlelerini [9] gördüğü zamân, bunların ne tarîk ve sûretle tab' idildiklerini merâk itmiş; ve pederinden intikâl iden beş on gürüşü ise bu merâkının def'i yolunda fedâ eylemiştir.

Demek oluyor ki Gutenberg, sâgar-ı sinninden beri zihnini işgâl iden bu san'at-ı celîlenin esrârına vukûf için eline geçen ilk fırsattan istifâde eylemiştir. Binâen'aleyh Harlem şehrinde birkaç sene ikâmetle o zamânın usûl-i tabâ'atini gereği gibi tahsil ederek, Mayans'a 'avdet itmiş ise de o devirlerde Almanya'da kesîrî'l-vukû' olan ihtilâlât-ı dâhiliyeden dolayı 1437 senesinde vatanını terk ile 'âilesiyle beraber İstirazburg⁹ şehrine hicrete mecbûr olmuşdur.

Gutenberg İstirazburg'da yerleşdikden sonra, Harlem hakkâk ve tabâ'larından gördüğü usûlün bizzât icrâatine mübâşeret eyledi. İbtidâ bir tab' makinesi vücûda getirdi, ki Harlem'deki makinelerden daha musanna' idi. Çünkü Gutenberg 'âlem-i temeddünde kırk elli 'asırlık terakkîyi iki üç [10] 'asır içinde vücûda getirmeye bâ'is olan ve bir edîbin ta'birince "muhterî'ât-ı beşeriyenin padişâhı 'addolunmağa sezâ-vâr" bulunan bu san'at-ı ebedü'd-devâmı icâd için ne kadar hasâ'is-i fikriyye lâzımsa cümlesine mâlik ve gûyâ dünyaya gelişi mahzâ bu işi vücûda getirmeğe sa'y eylemek içünmüş gibi, gezdiği, yürüdüğü, oturup, kalktığı yerde dâ'ima tabâ'ate mütte'allik teshîlât ve keşfiyâta hasr-ı efkâr ve 'âlem-i menâmda bile ma'sûka-i kuvve-i ihtirâ'îyesi olan timsâl-i tab'ati der-âgûş ile iktisâb-ı zevk ve mesâr eyler idi.

⁷ Haarlem: Hollanda'da bir kent

⁸ Leipzig: Almanya'da bir kent

⁹ Strausbourg: Fransa'da bir kent

Binâen'aleyh tanzîm ettiği matba'ada Harlem usûlünde ve fakat o usûlün daha muntazam bir tarzında mekâtib-i rüşdiye şakirdânîcün Latince muhtasar bir 'ilm-i sarf tab' eyledi.

Gutenberg bu vechle basmacılıkta devâm ile beraber zihnen bir tarz-ı bedi' taharrisiyle meşgûl olmaktan bir türlü kendini alamıyordu; zirâ kendisi fitraten mevcûd-pesendlik değil bedayi'-güsterlik hasısasına mâlik zevâtan olduğundan, bir türlü gördüğüyle kâni' [11] olmak istemezdi. Eski usûlde kendisine gelinceye kadar hiçbir tab'a¹⁰ mahzûr düşünmemiş ve hatta hüsn-i temsil için bile bir tarif aramaya lüzûm görmemiş olduğu hâlde Gutenberg bu kâlib basmacılığında pek çok mezâhim müşâhede ediyordu. Meselâ kendi kendine hasbihâl edip diyordu ki: "Yüz sahîfeli bir kitâb tab' itmekliğim lâzım gelse yüz kit'a levhaya muhtâcım! İbtidâ bu levhaları bir hattâta yazdırmak, sâniyen bir hakkâka kazdırmak iktizâ ediyor. Ya basacağım kitâbın sür'at-i intişârı matlûb ise birkaç hattâta, müte'addid hakkâka ihtiyâcım olacak. Bir kere mü'essirlerin ta'addüdü eserlerin dahi tenevvü'ünü icâb edeceğinden, hiçbir sahîfe hat ve hak cihetlerince yek-diğerine benzemeyecek! Ya bin sahîfeli bir kitâb basacak olursam!... Eğer memâlik-i 'âlemi bir nev' kitâbla dolduracak isem haydi bir def'a olmak üzere bir hayli sabır ve tahammül ile beraber birçok mesârif ihtiyâr edip de bin kit'a kâlib yaptırayım... Hayır...! Bu çıkacak yol değil." [12]

Bir gün matba'asının bir köşesinde hak ile meşgûl iken birdenbire merg-i şâdiye uğrayacak bir sayha-i meserretle yerinden fırladı. Meğer o koca adam bugünkü günde birkaç kurûş fedâ edivermekle mâlik olduğumuz kitâbları bu derecelerde mebzûl ve râyegân iden şu kâ'ide-i tertîbi keşf eylemiş imiş. Ya'ni işiyle meşgûl olduğu hâlde dahi taharri-i ikmâlâtan bir an hâli olmayan zihn-i derraki, kelimât ve 'ibârâtı bir tahtaya hakk itmekden ise her bir harfî bir tahta veya ma'den parçasına resm ve hak edip de, onları sırasıyla yek-diğerinin yanına vaz' ederek, kelime ve kelimelerden satırlar ve satırlardan sahîfeler tertîb ve teşkil eylesem olmaz mı? diye nefisinden sù'âl eder itmez; aradığı şeyin dahi ancak bu olduğunu yine nefsinde tasdik itmekle sevincinden tecennün itme râddesine gelmiş idi.

Bu keşfin ne rütbe mucâhede-i fikriyyeye muhtâc olduğuna 'acabâ tasdik itmeyecek bir hod-bîn-i tasavvur olunabilir mi? Kelimeler, satırlar, sahîfeler teşkil itmek [13] için hurûf-ı menhûta veya musavvagayı suver-i muhtelifle ile vaz' ve tertîb itmek vâkı'â

¹⁰ Metin içerisinde "tabâ" olarak okunan bu kelime ifadenin muhtevası ve devamına göre "tab'a" şeklinde okunmuştur.

bugün pek âsân görünüyor. Şüphe yok! Her şey vücûda geldikten sonra, 'umûr-ı 'âdiye sırasında geçeceğini biz de tasdik ederiz. Hüner-ber bir îcâd-ı bedî'i keşf ile meydâna koymaktadır.

İstirâd

“Meşhûrdur ki Amerika'nın kâşifi olan Kristof Kolomb Amerika'yı keşf ile 'avdetinden sonra, Endülüs'de benî Ahmer Devleti'ni mağlûb iden Kral Ferdinand'ın hân-ı ziyâfetine otururken, huzzârdan ve Kristof'un berr-i cedîdi keşfinden dolayı mazhar olduğu taltîfâta hased iden İspanya prenslerinden biri “Mâdem ki bu kıt'a şu kürre-i ârz üzerinde mevcûd idi. Siz olmasanız da bir gün olup, yine bulunurdu.” kavliyle Kristof'un himmet-i ma'lûmesini istisgâr itmekle Kristof Kolomb dahi “Hayır! Prens hazretleri; bu kıt'ayı yumurtayı sivri tarafında durdurabilen adamdan başkası keşfe muktedir değildir.” cevâbını vermiş ve bu cevâb [14] ise 'umûmen huzzârın hayret ve merakını celb itmekle bir seped yumurta getirtilerek, bi'z-zât Kral'a kadar herkes eline bir yumurta alıp, sivri tarafı üzerinde durdurmaya çalıştıkları hâlde imkân-ı temkîn olmadığını idrâk edince, yine kendisine hitâb ile “biz durduramadık! Mâdem ki kıt'anın kâşifi sizsiniz 'iddi'ânız vechle yumurtayı da durdurmalısınız!” kelâmıyla izhâr-ı 'acz eylediklerinde, onların yumurtayı durdurmak için ihtiyâr ettikleri ikdâm-ı belâhetkârâneye uzaktan ma'e'l-istihzâ seyirci olan Kolomb “Evet!” diyerek, aldığı yumurtayı sivrisi kırılacak sûrette sofranın üzerine vurup da durdurunca yine o prens “Böyle ise herkes durdurabilir.” demesiyle Kristof Kolomb “Evet efendimiz! Berr-i cedîdi de bundan sonra herkes ziyâret edebilir” kavliyle hüner-ber bir şeyi ba'de'l-müşâhede değil kable'l-rû'ya vücûda getirmek olduğunu ifhâm; etmiş ve Kral Ferdinand tarafından şu tavr-ı dirâyetkârîsi üzerine dahi mazhar-ı taltîf ve ikrâm olmuştur.” [15]

Ba'zı müverrihler Gutenberg'den evvel bir takım zevâtın dahi bu sûreti düşünmüş ve hatta bizzât tecrübeye bulunmuş olduklarını iddî'â ve rivâyet ederler. Biz bunun imtinâ'na kâ'il olanlardan değiliz. Şu kadar ki Gutenberg'in tasavvur-ı vâkı'ni mevki'-i fi'le koymak da herkese tekaddüm ve vesâ'it-i lâzimeyi tedârik ve ikmâl emrinde fakr ve ihtiyâcıyla beraber pek çok himmet ve gayret ibrâz eylemiş olduğunu fart-ı minnetle tasdik idenlerdeniz.

Vâkı'â mevki'-i fi'le koyduğu eser-i ihtirâ' pek sâde olmakla beraber, icrâsı, bâhusus o zamanlarca pek müşkil idi. Gutenberg ilk tecrübelerine mübâşeret eylediği zamân sa'y ve gayretinin fikr-i ihtirâ'ını mevki'-i icrâya koymaya kâfi olmadığını me'yûsâne i'tirâf eyledi. Her şeyden evvel bu harfleri tazyik edecek âletlere ve bi'l-hâssa mengene ve bir takım edevâta muhtâc idi, ki bunların tedâriki paraya mütevakkıf idi. Gutenberg'in ise pederinden intikâl iden cüz'i

bir 'ikârı bu san'atın tahsîli yolunda sarf ve fedâ eylediğini bâlâda beyân etmiş idik. [16]

Bu aralık Jan Rif¹¹, Andre Haylman¹² ve Andre Driçen¹³ nâmında üç zâta eser-i icâdıyla makâsîd ve esrârını tefhîm ve muvâfakatları üzerine kendileriyle 'akd-i şirket eyledi. Bunlar Gutenberg'e kâfi derecede akçe ikrâz itmekle beraber, üçü dahi ashâb-ı ma'rifet ve kâbiliyetten olduklarından, fi'len dahi mu'avenete şitâb eylediler. Şu kadar ki eser-i ihtirâ'ın fi'liyâta tatbîkinde muvaffakiyet ve bina'en-aleyh temsil edilen âsardan menfa'at husûle geldiği hâlde temettü'ün müsâvâten beynlerinde taksîmini esâs şart ittihâz eylemedikçe dest-i mu'aveneti 'arz itmediler. Gutenberg şürekâsının delâletiyle âlât ve edevât-ı tab'îyesini İstirazburg kurbunda bulunan ve o târihten bir iki 'asır mukaddemden beri metrûk olarak, harâbe-zâr hâline girmiş olan (Sen-Arbogast)¹⁴ manâstırına nakl eyledi. Zirâ eser-i icâdını halktan ihfâ itmekliği elzem idi. Çünkü bu bedi'anın şuyû'u hâlinde pek çok adamın tama'nını celb itmesi ve binâ'en-aleyh kendi eser-i fetânetinden âharın istifâde eylemesi akvâ-yı melhûzâtan idi. Bu sebeple dört refik bu ma'bed-i vîrânın [17] en izbe kemerleri altında teşkil ettikleri matba'ada hak ve tertîb ile ikmâlât-ı tab'îyeye geçeyi gündüze katarak, ikdâm ederler idi. Bunların içinde ise sinnen en küçüklere ve fakat gayret ve fetânetce Gutenberg'in hemen mu'âdili Andre Driçen idi. Ne fâ'ideki bu sâhib-i gayret genç fart-ı ikdâm ve iştigâlinde 'âkıbet hastalanarak, semere-i mesâ'îyyesini iktitâf iteksizin terk-i 'âlem fenâ etmiştir.

Bu vak'a dahi Gutenberg için iki belâ ikâ'ma sebep oldu: birincisi, öyle mukaddem ve fenn âşinâ bir refikin gaybûbet itmesi ve ikincisi ise, mumaileyhin vâris ve birâderlerinin Andre tarafından Gutenberg'e ikrâz edilen meblağı taleb itmeleri idi. Halbuki Gutenberg eline geçen paranın cümlesini âlât ve edevâta ve 'amele-i tab'in ücretlerine sarf eylemiş olduğundan, tesviye-i deyne muktedir değil idi. Binâ'en-aleyh Driçen'in vârisleri tarafından açılan da'va, 'âkıbet biçârenin iflâsını ve müte'âkiben diğer refiklerinin fesh-i şirket itmeleri matba'anın [18] indirâsını mücib olmuş ve binâ'en-aleyh elinde kalmış olan bir tazyîk makinesiyle nâ-tamâm birkaç eseri bir bir 'arabaya tahmîl ederek, fakîr bir çırâğıyla birlikte vîrâne-i mezkûru terk ve maskat-ı re'si olan Mayans şehrine 'avdet eylemiştir.

¹¹ Hans Riffe

¹² Andreas Heilmann

¹³ Andreas Drihtzen

¹⁴ Saint Arbogast

Gutenberg şu belıyyeye uğradığı zamân ihtirâ'ına henüz tamâmıyla muvaffak olamamış idi. Rivâyete nazaran muhterî-i müşârünileyh evvelâ harfleri ufak ufak tahtalara hak eylemiş ise de ağaçdan masnû' hurûf pek az zamânda fenâ bulduğu cihetle bu usûlü terk ile ma'denden hurûf vücûda getirmeyi tasavvur eylemiştir. Bunun üzerine bir müddet tecârübte uğraşarak, birçok me'âdini yekdiğerine mezc ile her gün birkaç türlü halîta vücûda getirdi. Hâlbuki henüz bir harf için bir kâlib mahkûk vücûda getirip de istediği kadar hurûf isâgasını da keşfedememiş olduğundan iktizâ iden harfleri hak ve tehyî'e için sarfı lâzım gelen müddet ve emeği düşündükçe ye's derecelerinde giriftâr-ı hayret olmakda idi. Nihâyet küll-i yevm icrâ [19] eylediği tecârüb sâyesinde el-yevm isâga edilen hurûfun terkib-i aslısı bulunan ve ne serd ve ne de nerm olan (Antimon) yani rasdık taşıyla kurşun halîtasını keşfe muvaffak oldu ki Gutenberg'in ihtirâ'ât-ı selasesinin mühimi budur.

Gutenberg her müşkile sabır ve tahammül ile mukâbele ve her mâni'aya kuvve-i 'akl ve fetânetle galebe şânından olan e'âzımdan olmamış olsa idi; İstirazburg'da uğradığı felâket üzerine bütün bütün me'yûs olmak ve şu san'at-ı celîle dahi kim bilir ne kadar zamân daha fi'le çıkamamak lazım gelirdi. Kendisi fitratın 'akl u dirâyet ve sabr u sükûnet gibi birkaç ni'met-i fevka'l-âdesine mâlik idiyse de tâlî'in hiçbir lütfuna mazhar değil idi. Binâ'en-'aleyh Mayans'a 'avdetinde servet-i 'akliyesinden başka hiçbir sermâyesi olmamasından akraba ve ahbâbından ba'zılarına mürâca'atla biraz para iktirâz ederek, bununla evvelâ edevât-ı tab'ıyesini tanzim için bir hâne isticâr ettiği gibi, kusûrunu dahi icâdını ikmâl edinceye kadar i'âşesine tahsîs eyledi. [20]

İşte evvelki hâline nisbetle âsüde denmeye şâyân olan o zamânda leyl û nehâr i'mâl-i fikr ederek, nihâyet (Matris) denilen ve (diş kâlıblar) ta'biriyle ifâde ve tefhîmi kâbil olan kâlıbları vücûda getirerek, hurûfunu halîta-i ma'lûme ile isâgaya mübâderet eyledi.

Gutenberg icâdında muvaffak olduktan sonra, o güne kadar çekdiği meşâkk-ı gûnâ gûnun mükâfâtını istihsâl itmek sevdasına düşmüşdü; zamânı ise 'ilm ve 'irfân zamânı olmayıp cehl ve ruhân devri olduğundan eser-i ihtirâ'ıyla evvel emirde hacm ve kı'tası büyük bir İncil temsilini tasavvur eyledi. Çünkü bâlâda işaret edildiği vechle o devirlerde her mütedeyyin Hristiyan'ın bir İncil'i bulunmak şöyle dursun ekser kilîselerde bile kütüb-i mukaddese mefkûd idi. Bu cihetle müşârün-ileyhin ihtirâ'ı ne rütbe celîlü'l-kadr ise İncil temsilini tasavvur itmekliği dahi o rütbe eser-i dirâyet idi; zirâ bu yüzden - zamânımız ta'bîrâtınca milyonlar değilse de- o 'asırda yüzbinlerle para kazanmaklığı muhakkak idi. Ne fâideki şu tasavvurunu mevki'-i

fi'le [21] koymak için iktizâ iden sermâyeden mahrûm idi. Mahrûmiyeti o derecede idi ki fakir ve kanâ'atkâr olan çırâğıyla ekser evkâtı kuru ekmekle güzerân itmekte idi.

Hâsılı müşârûnileyh bunca senelik mücâhedâtı sâyesinde vücûda getirdiği tabâ'atin semerâtını iktitâf itmek istiyordu. Fakat vâsıtâ-i iktitâf olan paradan mahrûm idi. Bâ-husûs o güne kadar kendisine ikrâzâtta bulunanlar dahi hakikatini bildikleri bir îcâdın henüz semere gösteremediğinden dolayı sarf-ı mevhumâtdan olduğuna i'tikâd ile idânede bulduklarına peşimân olmuşlar idi. Bu cihetle Gutenberg için o vâsıtaya mürâca'at imkânı dahi kalmamış idi.

Mayans ahâlîsinden vaktiyle kuyümcülük etmiş (Fust)¹⁵ veyahut (Faust) nâmında servet ve hasetle meşhûr bir adam tanıdığından, Gutenberg en son bir çare olmak üzere ona keşf-i râz itmeyi tasmîm eyledi. Zîrâ Faust gâyet tama'kâr ve ekser ashâb-ı tama'ın hasâ'isinden olduğu üzere gâyet ketûm [22] bulunduğu cihetle Gutenberg Faust'un ilcâ-yı menfa'atle kendisine akçece mu'âvenetde bulunmasıyla beraber ketm-i esrâr eyleyeceğinden de emîn idi. Binâ'en-'anke serâ'irini merkûma tamamıyla ikâde ve edevât ve hurûfunu dahi irâ'e eyledi. Faust Gutenberg'in ifâdât ve edevâtından bu işte mâ'mûlünden ziyâde istifâde edilebileceğini istidlâl eylediğinden, kendisiyle bir mukavele 'akd ettikten sonra, Gutenberg'e lüzümü kadar akçe ikrâz eyledi. Fakat mukâvele-i ma'küda hâsıl olan temettü'ün kısm-ı â'zamını mukraza yani tama'kâr Faust'a hasr eylemiş idi. Gutenberg o günden i'tibâren tamam iki sene devâm ve ikdâm sâyesinde edevâtını mükemmelen tanzîm ve kifâyet edecek mikdâr hurûf isâga eyledi.

Bu arada ise Faust'un hânesine fitraten zeki ve zamânına nisbetle oldukça behredâr-ı 'ilm û ma'rifet ve bununla beraber işinde mukaddem ve sâbit (Pier Şofer)¹⁶ isminde bir genç devam eder idi. Hatta Gutenberg'in matba'asıçün ba'zı işlerde dahi bulunduğu ve kendisi ise hilkaten mütecessis olduğu cihetle [23] meşhûdâtından maksadın neden 'ibâret bulunduğunu bir dereceye kadar keşfetmiş idi. Binâ'en-'aleyh Faust'la Gutenberg Şofer'i bigâne tutup da kendilerine rakîb itmekten ise sırlarına vâkîf ve binâ'en-'aleyh san'at ve işiğâllerine müşârik itmeyi haklarında daha hayırlı bulduklarından esâs san'atlarını kendisine izhâr ile Şofer'i mu'âvin sıfatıyla ve bir hisse-i temettü' ve 'adile refâkatlerine kabul eylediler.

¹⁵ Johan Fust diğer bir adıyla Johan Faustus (Alman banker)

¹⁶ Peter Schöffer ya da Petrus Schoeffer: 1405-1503 yılları arasında yaşamış Gutenberg ve Faust'un ortaklarından bir Alman iş adamı.

Şofer kuvve-i ihtirâ'iyeye mâlik olmamakla beraber icâd olunmuş şeyler hakkında ikmâlâtında bulunacak bir iktidân hâ'iz idi. Binâ'en-aleyh tabâ'ata vâkıf olur olmaz fart-ı şevk ve gayretle işe mübâşeret eyledi. Bâ-husûs kendisi hüsn-i hatta mâlik olduğundan ibtidâ, Frenkçe hatt-ı dest¹⁷ kâ'idesinde bir tâkım hurûf hakk igtmek üzere gâyet güzel bir elifbâ' tertib eyledi. Ve az bir müddet içinde fenn-i hakda dahi mahâret peydâ eylediğinden, tertib eylediği elifbâyı hak itmeye başladı. Hatta derler ki antimonu (yani rasdık taşı) kurşûna karıştırmayı keşf [24] ve halât lâzım gelen mikdârı Şofer ta'yin etmiştir. Fakat bu rivâyetin sıhhatine i'timâd olunamaz. Zîrâ halîta-i mezkûreyi daha Faust'la 'akd-i şirket itmeden iki sene mukaddem ya'ni İstirazburg'dan hîn-i 'avdetinde Gutenberg keşf eylemiş idi. Olsa olsa Şofer her iki ma'denin tabâ'ata sâlih olabilecek bir nisâba îsâliçün bi't-tecrübe mikdârını tahdîd ve ta'yinine muvaffak olmuştur.

Faust, Şofer'in hat ve hak san'atlarındaki mahâretiyle beraber ikmâlât-ı tabâ'ata olan ikdâm ve gayretini takdîr eylediğinden, şirketini sıhriyetle te'yid veya hîn-i hâcetde Gutenberg'e galebe itmek iktizâ eylediği hâlde muhtâc olacağı kuvveti evvelce tehyi'e ve teşyîd maksadıyla görünmesini merkûma tezvîc eyledi.

Bundan sonra, şu üç zât bir gayret-i yek-vücûdâne ile geceyi gündüze katarak, Gutenberg'in münferiden mübâşeret etmiş olduğu İncil-i Kebîr'i temsil ile meydâna çıkardılar.

Bu cesîm kitâb tirşe yani deri üzerine [25] temsîl edilmiş ve tab'ında isti'mâl olunan hurûf ise el yazısı kâ'idesinde hak ve isâğa olunmuş olduğundan, Faust kütüb-i mezkûreyi satarken matbû' olduklarını ketm ile "bin bir gecede bin hattâtın on sene müddetde meydâna çıkarabilecekleri kadar kitâb yazarım." diyerek halkın ta'accübünü da'vet eder ve o zamâna göre gâyet ehven ve tab'ı yolunda ihtiyâr olunan mesârifin yirmi otuz misli paha ile bey' eyler idi. Hatta zikrolunan birinci İncil'den sonra, Şofer'in eser-i hat ve hak olan hurûf ile, ki evvelkine nisbetle hem ufak ve hem de zarîf idi. Bir ikinci İncil daha temsîl ve neşr eylediler. Ve ondan sonra zamanlarınca en mühim ve neşrinde menfa'at-i 'uzmâ mukarrer olan kitâbların peyderpey temsiline devâm etdiler.

Gutenberg'in bi'z-zât başlayıp, şerikleriyle bi'l-itihâd itmâm etdiği kitâb 1456 senesinde neşr eylemiş olduğundan, fenn-i tab'ın

¹⁷ Müellif tarafından altı çizilmiştir.

icâdına dahi sene-i mezkûre mebdeen i'tibâr edilmelidir. Zîrâ ilk eser temsil-i zikr olunan İncil idi.¹⁸ [26]

Târîh-i mezkûrdan bir yarım 'asır sonra san'at-ı mezkûra şâyi' olduğu cihetle ashâb-ı liyâkat ve itkidârdan birçok zevât ekser memâlikte matba'alar küşâd ve edevât-ı tab'ıyece nefâset ve ikmâlâta i'tinâ eylediler; ise de Gutenberg'in eser-i icâdında esâsen hiçbir tağyîr icrâ edemediler. Ve hatta 430'uncu sâl olan bugünkü güne kadar isâga-i hurûfta muhterî'in kullandığı halîta aslâ değışmemiş ve şu kadar var ki sûret-i isâga için evvelkinden isra' ve eshel tarikler bulunmuştur. Biçâre Gutenberg ihtirâ'ında hezâr mezâhimle mazhar-ı muvaffakiyet olduğu hâlde baht-ı vâj-günunun kendisi için tehyî'e eylediği felâketlerden hiçbir vakit âsude olamamıştır.

Âsâr-ı matbû'a fevka'l-'âde revâc ile satılır; ve binâen'aleyh pek külli menfa'at hâsıl oluyor idi. Bu hâlde Gutenberg'in müsâdif olduğu sademât-ı baht-ı dün artık nihâyet bulmuş ve sa'âdet ve refâh kapıları feth olunmuş demek idi.

Ne fâide ki tâl'i kadar bî-rahm olan şerîk-i [27] tam'akârı ihtiyâr Faust'un sâ'ika-i denâ'etiyle âyâm-ı mesâ'ib-i âlûd hayâtı içinde lemha-i basar hükmünde bulunan birkaç günlük sa'âdeti yine mübeddel-i nekbet olmaya başladı: Çünkü o tarihte Fransa memâliğı papaz tâ'ifesinin eyâdî-i cehl-perverisinde bir milket-i nâdânî hükmünde olarak, fenn-i tab' değıl san'at-ı tahrîr ve kitâbet bile mefkûd olmasından Mayans'dan giden kitâblar müştâk-ı mütâlâ'a ve kirâ'at olan ba'zı ahâli indinde gökten inmiş kütüb-i mukaddese gibi telakkî ya'ni zamânımızda memâlik-i garbiyyeden gelen emtî'anın iştirâsında gösterdiğimiz tehâlükden efzûn bir râğbetle iştirâ - edilmekte idi. İşte ihtiyâr Faust mahsûlât-ı tab'iyyenin bu vechle memâlik-i ecnebiyede revâcını müşâhede eylediğinden, Gutenberg'i bir bahâne ile aradan çıkarıp da menâfi'-i tab'iyyeyi kâmilen kendisiyle şerîk ve dâmâdı olan Şofer'e hasır itmek sevdâsına düşmüş idi. Bunun için sebep-i ikâ'ında ve ikâ' eylediği sebebin ârzûsu vechle netice-pezîr olmasında müşkilât görmedi.

Bâhusûs fenn-i tab'ın kâffe-i serâ'irine vâkıf [28] olduğu cihetle artık muhterî'e serfûrû itmek ihtiyâcında da değıl idi.

Binâ'en'aleyh günün birinde kendisinin ahir-i 'ömründe matba'acılıkla iştigâle gönlü kâ'il olmadığından tutturarak, fesh-i şirket 'azminde bulunduğu ve vaktiyle kendisine ikrâz eylemiş olduğu

¹⁸ İlk eser-i tab' olan İncil geçen sene bir İngiliz tarafından 1500 liraya mübâ'a olunmuştur (Müellifin notu).

parayı i'âde itmeğini beyân eyledi. Gutenberg'de ise tesviye-i deyn edebilecek akçe olduğunu Faust pek â'lâ bilirdi. Zîrâ Gutenberg ne kadar para iktirâz eylemiş ise kâffesini edevât-ı tab'ıye ile 'amele ücreti yolunda sarf eylemiş ve zâten mukâvele-i mün'akideleri hükmünce temettü'ün kısm-ı küllisi Faust'a 'â'id olduğundan, mebbeen istifâde olan o hengâmda bi't-tabi' sıfru'l-yed bulunmuş idi. Bu sebeble müşârünileyh îfâ-yı deyne muktedir olamayacağını ve bir müddet-i münâsibe için i'tâ-yı mühlet itmeğini cevâben îfâde eyledi. [29]

Faust'un merâmı dahi bu cevâbı almaktan 'ibâret olduğundan, derhâl Gutenberg 'aleyhinde ikâme-i da'va ile ikrâz ettiği paraları ma'fâ'iz taleb eyledi.

Faust akçe kuvvetiyle te'mîn-i muvaffakiyet itmek tarîkinin en kıdemli sâlikânından ve zamânında bulunan hükkâm ise o meslek erbâbının müşîdân-ı dil-âgâhından bulunduğu cihetle Gutenberg birinci muhâkemedede da'vâsını gâ'ib eyledi. Binâ'en 'aleyh mahkeme-i ('adâlet) tarafından verilen i'lâmın hükmü der-'akab icrâ olunarak, Faust, satılan kitâblardan hâsıl olan temettü'ün cümlesiyle edevât-ı tab'ıye ve hurûf-i musavvagayı 'umûmen metâlibi mukabilinde zabt eyledi.

Bîçâre Gutenberg def'a-i sâniye olmak üzere bir kere daha bu vechle i'lân-ı iflâs beliyyesine giriftâr oldu.

Kendisinin otuz senelik ictihâd ve ikdâmı ile vücûda gelen bir keşf-i keşrî'l-menfa'a bîçârenin iki def'a ziyânını mücib olduğu hâlde şerikleri onun zararına ve hiss-i insâniyetin zu'muna olarak, iktisâb-ı yesâr eylediler.

Gutenberg İstirazburg'dan 'avdetinde velev nâkıs olsun ba'zı edevâta mâlik idi. Bu def'a [30] ise elinde hiçbir şey kalmadıktan başka şeref-i ihtirâ' dahi edevâtıyla beraber gasb edilmiş idi. Zîrâ her zamânda ve her mekânda eserden mü'essire istidlâl olunageldiğinden kendisinin muhteri' sıfatını eser-i ihtirâ'na mâlik bulunmaktığı tasdik ve kabûl ettirebilir idi. Ma'mâfih Gutenberg yine me'yûs oldu. Faust ile Şofer'in hareket-i denâ'etkâraneleri bir mahkeme-i resmîyede müstahsen görülmekle beraber mahkeme-i vicdân-ı 'âmmede gâyet sakim 'addolunmakla herkes muhteri'-i mazlûma tarafdarlık izhâr eder oldular. Bu cümleden doktor (Konrad Humrey)¹⁹ nâmında Mayans ahâlisinden bir sâhib-i mürüvvet şu haksızlıktan fevka'l-gâye münfâ'il olarak, meftûr olduğu 'ulûv-vi himmet sâ'ikasıyla

¹⁹ Conrad Humrey

Gutenberg'i nezdine celb ile birçok tesâyütte bulunduktan ve bâhusus muhteri'-i müşârün-ileyhin felâket ve ik'aya asla ehemmiyet vermeyerek yine 'azminde sâbit olduğunu keşfettikten sonra dedi ki: "Dostum! Siz asla me'yûs olmayın! Varsın o deniler fi'lleriyle iştihâr etsinler. Ben size [31] muhtâc olduğunuzun fevkinde akçe ikrâz edeceğim si'a-i hâlinizi kendinizin i'tirâf eyleyeceğiniz güne kadar meblağ-ı müstakrizi talep itmeye hakkım olmayacaktır. İşte şartım budur."

Doktor Konrad'ın maksadı Gutenberg'e akçe ikrâz değil, ihsan idi. Fakat Gutenberg'in meftûr olduğu kibr-i nefsin derecesini fârk olmaklığı böyle bir teklifte bulunmaya cesâret vermediğinden, maksadını gâyet müsâ'id bir şart ile nâzikâne tefhîm eyledi.

Gutenberg şeriklerinin ef'âline karşı Doktor Konrad'ın bu teklif-i 'âlicenâbânesini teşekkürât-ı lâyıka ile kabûl ederek, üçüncü def'a olmak üzere evvelkilere her sûretle fâ'ik bir matba'a te'sîs ve küşâd ve az vakit içinde mütenevvi'-i hurûf-ı isâgasıyla temsilâta yeniden ve mükemmelen âgâz eyledi. Bu sûretle Mayans şehrinde biri Faust'un ve diğeri Gutenberg'in mâli olarak, iki matba'a vücûda geldi.

Tam akâr Faust Gutenberg'in edevât-ı tab'iyesini gasb eylediği zamân 'amele-i tab'ı – ruhân [32] huzûruna ikâme ile – esrâr-ı tab'ı kimseye ifşâ itmeyecekleri hakkında tahlif eyledikten sonra, matba'asını bir mahzene nakil ve sırran orada icrâ-yı 'ameliyâta mübâşeret eylemişti.

Gutenberg ise en sonraki matba'asını şehrin en cem'iyetli bir mahalinde te'sîs ile beraber Faust tarafından papaz huzûrunda tahlif ve fazla olarak va'd-ı mücâzâtle dahi tahvîf edilmiş olan 'amele-i tab'ı, ki cümlesi kendisinin şâkird-i san'at ve himmeti idi; müstevfî ücretlerle yanına kabûl ile serbestâne icrâ-yı 'ameliyât ettirdi. Hatta bir müddet sonra bu iki matba'anın tehâcüm gösteren ashâb-ı te'lifin kitâblarını basmaya yetişememesi üzerine Gutenberg 'amele-i tab'ın en müsta'idlerinden bir ikisine biraz edevât-ı tab'îye ve biraz da sermaye i'tâsıyla bir üçüncü matba'a küşâdına dahi himmet eylemiş ya'ni meftûr olduğu haslet-i civânmerdâneyi muktedir olduğu bir zamânda fi'len isbât ile şerik ve rakîblerine karşı mâddî ve ma'nevî i'lân-ı azamet itmekle beraber kendisinin [33] mükibbi-i menfa'at değil muhibbi-i ma'rifet olduğunu göstermiştir.

Gutenberg mahsûl-i fikr ve ictihâdı olan fenn-i tab'la bir müddet istediği gibi meşgûl olarak, birçok âsar tab' etmiş ve Doktor Konrad'ın si'a-i hâliyle meşrût kıldığı meblağ-ı müstakrizi dahi bu sâyede ifâ ile matba'asına başlı başına sâhib olmuş olduğu bir zamânda idi, ki Fransızlarla Almanlar beyninde açılan bir muhârebeye Mayans

şehrinin düşman tarafından teshîr olunması Gutenberg için en son felâkete sebep olmuş ya'ni bu sırada matba'ası tamamıyla tahrib edilmiştir.

Ma'mâfih harbin eyyâm-ı muhribesi bertaraf olduktan sonra, Mayans (Arşeviki) re'îs-i ruhbânî tarafından muhteri'-i müşârünileyh hakkında hürmet ve mu'âvenet-i insâniyetkârânedede bulunulmuş ya'ni kendisine kayd-ı hayât şartıyla müstevfî sûrette ma'âş tahsis edilmiş olduğundan, Gutenberg dahi şehr-i mezkûrun manâstırını kendisine bir dâr-ı inzivâ ittihâz ve orada bakîye-i 'ömrünü mütenevvi'-i hurûf çelikleri hakine hasr ile üç [34] sene sonra 1467'de altmış yedi yaşında olduğu hâlde terk-i 'âlem-i fenâ etmiştir.

Kırk elli 'asırda vücûda gelebilecek terakkiyât-ı ma'rifeti birkaç 'asırda hâsıl olmaya bâ'is-i müstakil olan şu san'at-ı celîleye muhteri'ât-ı beşer içinde mu'âdil olabilecek hiçbir bedî'a mutasavver değildir.

Binâen'aleyh 'âlem-i medeniyet böyle bir yâdigâr-ı 'âlem-i nihâye onun sâye-i ictihâdında mâlik olduğu için ala-yevmü'l-kiyâm müşârünileyhe minnetdâr olsa sezâdır.

Müşârünileyhın vefâtından sonra (Gutenberg'in evlâdı) 'unvânıyla şöhret bulan hademe-i tab'ın her biri bir tarafa hicretle üstâdlarının nâmını ikâya muvaffak oldular.

Bâlâda dahi bi'l-münâsebe ifâde olunduğu üzere ba'zı müverriheyn san'at-ı tabâ'atın Gutenberg'den mukaddem icâd edilmiş olduğunu iddi'â etmişlerdir.

Hatta tedkik ve tettebbu'da iktidârı memleketimizce müsellemler olan Kemâl Beg Efendi bile bir eserinde bu zehâbı kabûl ederek müşârünileyhi muhteri'lik şerefinden ıskât itmek istemiş [35] ve hatta "... tabâ'at (Koster) nâmında bir sâhib-i hayrın himmetiyle meydân-ı zuhûra dokuzuncu 'asırda çıktığı ve basmanın bi-gayr-ı hakkın mucidi 'addolunan (Faust) ve (Gutenberg) o san'at-ı cihân-bahâdan dokuzuncu 'asırda istifâde eylediği ..." kavliyle öyle bir sâhib-i hayrı hakk-ı sarîhi olan yâd-ı hayra nâ-müstehak göstermiştir.

Hâlbuki Kemâl Beg'in bu şerefe istihkâmını iddi'â eylediği (Loran Koster)²⁰ (Harlem) ahâlisinden bir basmacı olarak, mâhiyet-i san'atı ise kâlibçılıktan 'ibâret idi.

²⁰ Lourens Janszoon Coster

Eğer Koster'in o şerefe istihkâkı kâlıb perdâzlığı yüzünden ise tabâ'at-i elvâhda Çinliler her kavimden mukaddem ve binâen 'aleyh o şerefe hasbe'l-kıdem Koster'den ziyâde liyâkatleri ashâb-ı insâf 'inde müsellemdir.

Temme [36]

SONUÇ

Türk Edebiyatının modernleşme sürecinde birçok Batılı düşünür, yazar, şair, filozof Türk münevverlerinin ilgi alanlarına dahil olmuştur. Bu münevverlerden birisi de Türk Edebiyatının modernleşme sürecine önemli katkılarda bulunmuş olan Ebüzzıya Tevfik'tir. Tevfik birçok Batılı yazar, şair, filozof, bilim adamı veya siyasiler hakkında çalışmalar yapmış ve bunları halkın dikkatine sunmuştur. Yazarın genel itibarıyla amacı, Tanzimat'ın yazar, şair ve düşünürlerinin birçoğunda olduğu gibi toplumun bu tarz isimlerden ilhamla kendilerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır.

Bunların yanı sıra Türk toplumunun biyografik eserler hazinesinde önemli bir yeri olan tercüme-i hâller, tıpkı tezkireler gibi edebiyat ve düşünce tarihimizin bir aynası olma vazifesi görmektedir. İlaveten toplumumuzun hafızası olan bu eser türleri, toplumların zihin haritalarını da şekillendirmekte de önemli bir rol üstlenmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Akar, G. A. (2013). Tanzimattan II. Meşrutiyet'e Türk Edebiyatı'nda Biyografi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ebüzzıya Tevfik (1882). Gutenberg ve İhtira-ı Fenn-i Tab (1. bs.). Konstantiniyye: Matbaa-i Ebüzzıya.
- Ebüzzıya, Z. (1994). Ebüzzıyâ Mehmed Tevfik. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 10, 374-378.
- Bellis, M. (2019). Johannes Gutenberg and His Revolutionary Printing Press. ThoughtCo <https://www.thoughtco.com/johannes-gutenberg-and-the-printing-press-1991865> (Erişim Tarihi: 01.10.2020).